

EGY „NYELVI ÁLARC” SZÜLETÉSE ÉS KITELJESÉDÉSE:
KAKAS MÁRTON, JÓKAI „HÁZI SZELLEME”¹

REZÜMÉ

Jókai Mór, a 19. századi magyar irodalom egyik legtermékenyebb és kétségkívül legsikeresebb prózaírója számos álnevet használt folyóiratközlései során. Ezek típusait vizsgálom, illetve különböztetem meg dolgozatomban a pszeudonimia nemzetközi és magyar szakirodalmára támaszkodva. Javarészt Gérard Genette, Brian McHale és Németh Zoltán kutatásait veszem alapul.

A Jókai által leggyakrabban alkalmazott, valamint legismertebb álnév a Kakas Márton volt, mely alak élclapfiguraként indult, majd az évek során és a különböző lapfelületekre vándorlása következtében a szerző alteregójává vált. Ennek az álnévnek a „születését” és fénykorát, beszédmódját és kedvelt témáit, különböző cikksorozatait, valamint utóéletét is nyomon lehet követni a század ismert sajtóorgánumaiban. Közéjük tartozik Kakas Márton első megjelenésének felülete, a Vasárnapi Ujság, a rövid életű Nagy Tükör, a Kakas Márton Albuma, majd e kettő utódja, a figura későbbi „otthona”, az Üstökös.

A fenti felsorolásból is világossá válik, hogy hatalmas mennyiségű Kakas Márton-szöveg létezik. Ez az egyik oka annak, hogy dolgozatomban elsősorban miért csak azokra az elbeszélésekre fókuszálok, amelyek az önéletrajzi céllal összeállított 1886–1887-es *Életemből* című kötetben szerepelnek. Ugyanakkor szándékomban állt azt a jelenséget is körüljárni, hogy miért kerülhettek álnéven megjelent írások egy ilyen tematikájú kötetbe, hogyan, milyen elkülönítési móddal helyezkednek el benne, illetve milyen interpretációs többletet nyújt a tárgyalt elbeszéléseknek, ha ebben a kötetben olvassuk, és nem folyóiratban.

KULCSSZAVAK: Jókai Mór, Kakas Márton, írói álnév, sajtótörténet, humor

¹ A tanulmány az OTKA K 132124 „Történetek az irodalom médiatörténetéből” kutatási projektum keretében készült.

ABSTRACT

*Birth and Growth of a "Language Mask":
Kakas Márton, the "resident spirit" of Mór Jókai*

Mór Jókai, one of the most productive and definitely the most successful prose writer of 19th century Hungarian literature used many pseudonyms for his periodical publications. In my paper I examine and distinguish the types of these pseudonyms with the help of international and Hungarian literature on pseudonymia. I rely mostly on Gérard Genette's, Brian McHale's and Németh Zoltán's researches.

Jókai's most frequently used and most famous pseudonym was Kakas Márton, which started out as the name of a figure in a comic journal, but in time and with the „wandering” of the figure from one journal to another it became the writer's alterego. One can trace Kakas Márton's „birth”, his heydays, his manner of speech, his favourite subjects, his series of articles and his after-life in the popular periodicals of the era: *Vasárnapi Ujság*, in which Kakas Márton appeared for the first time, the short-lived *Nagy Tükör*, *Kakas Márton Albuma*, and the successor of these two, *Ústökös* – also the later „home” of the figure.

From merely listing these periodicals it already becomes clear that there is a vast amount of Kakas Márton texts. That is one of the reasons why I am studying only those which can be found in the autobiographical volume *Életemből* (published between 1886 and 1887). But it was also my intention to discover the reasons why these texts, published under a pseudonym, ended up in an autobiographical volume, how they are positioned in it, how does the writer separate them from the other texts, and what kind of new interpretations may result from reading them in this book instead of the press.

KEYWORDS: Jókai Mór, Kakas Márton, pseudonym, history of the printing press, humour

Jókai Mór hat évtizedes írói pályája során hosszabb-rövidebb ideig, különböző okokból több álnevet is használt. Először a *Sajó* álnevet kényszerült magára venni, amikor az abszolútizmus ideje alatt bujkálnia kellett a szabadságharcban betöltött szerepe miatt.² Ezen a néven közölte többek

² „Nevem ki volt törülve az irodalomból két évig. Jókai Mór nem létezett. De azért tollam nem nyugodott. Egy szerencsétlen emlékű folyóvíznek a nevét választottam magamnak írói álnévként »Sajó«. (Ezt a nevet csak kutyának szokták adni.)” JÓKAI MÓR, *Önéletírásom = A Jókai-jubileum és a nemzeti díszkiadás története. Az előfizetők névsorával és a 100 kötet részletes tartalomjegyzékével*,

között a *Forradalmi és csataképeket* és az *Egy bujdosó naplóját*.³ De jól ismert még Tallérossy Zebulon, a később regényalakká alakult álnév-álszemélyisége, eredeti funkciója szerint élclapfigura, „a hosszúképű, nagyszakállú, kedélyesen furfangos felvidéki nemes”,⁴ aki Mindenváró Ádámmal leveleket írt, a képviselőházhoz pedig beszédeket intézett az Üstökösben, valamint a „politikus csizmadia”, aki először a Nagy Tükör, majd az Üstökös hasábjain „feleségének” adott válaszaiban fejtette ki sajátos álláspontjait a világról.⁵ Az élcirodalom „leghíresebb figuráját”⁶ azonban Kakas Márton néven teremtette meg Jókai 1856-ban.⁷ Miklóssy János fejteti ki, hogyan alakult át az évek során Kakas Márton: a Vasárnapi Ujságból az Üstökösbe való „átköltözése” után az élclapfiguraként induló tósgyökeres falusi úr Jókai alteregójává vált.⁸ Nemcsak ezen az álnéven írt szövegek mennyisége és esztétikai minősége figyelemre méltó, hanem azok életműben betöltött szerepe és az általuk teremtett beszédmód, valamint

valamint az összes írásainak bibliográfiájával, Budapest, Révai (Nemzeti Kiadás, 100), 1907, 142.

³ „El kellett kérnem a gazdám Sajó kutyája nevét és az ő neve alatt kellett megírnom három kötet munkámat, a mikhez pedig a legtöbb szimpátiával viseltem, a Csataképeket és a Bujdosó Naplóját. Ezeket mind a borsodi komondornak neve, Sajó név alatt írtam.” *Jókai Mór a saját írói pályájáról*, A Hon 1881. április 1., reggeli kiadás.

Érdeemes megfigyelni, hogy ebben a szövegben még azt írja, egy komondortól kölcsönözte a Sajó álnevet, a fentebb idézett, 1895-ös *Önéletírásom* című szövegben azonban úgy nyilatkozik, hogy egy folyóvíztől vette, és csak mellékesen említi meg, hogy ezt a nevet kutyáknak adják. Világosan látszik, az évek során hogyan változtak a szerző emlékei: a fő esemény, vagyis az álnév felvételének aktusa megmaradt, annak a körülményei azonban elhalványultak, bizonytalanná váltak.

⁴ MORLIN Adorján, *A magyar nyelvű élclapok első évtizedei*, Magyar Könyvszemle 1943/2, 394.

⁵ „Azt mondom, hogy ne zörögj azzal a sodrófával! Mikor arról akarok beszélni, hogy mit csinálnak most a talián országban. »Hogy te azt tudod? Szalámit meg macaronit.« Esztelen teremtés. Nem vagy rá érdemes, hogy hogy veled értekezsem; küld be az inast; majd annak elmondom. »Hallgatod [!] már.« Most már azért sem beszélek.” POLITIKUS CSIZMADIA, *Politikai körút gyalog*, Nagy Tükör, Pest, Heckenast Gusztáv, 1858, 2.

⁶ PÜSKI Anikó, *Jókai Mór jubileuma a Vasárnapi Ujság tükrében*, Limes 1995/4, 34.

⁷ „Kakas Márton szülőházája a Vasárnapi Újság. Itt tűnik fel 1856-ban rövidesen nagy népszerűsége jutó rovataiban.” – MIKLÓSSY János, *Jókai élclapjairól*, Irodalomtörténet 1983/4, 963.

⁸ Uo.

annak – magával a Kakas Márton névvel fémjelzett – továbböröklődése is vizsgálódásra érdemes.

Az álnévhasználat típusai

Az álnevek funkcióinak rendkívül széles és változatos a palettája, az ez alapján történő csoportosítással foglalkozott többek között Gérard Genette⁹ és Brian McHale¹⁰ – mindketten más-más szempontok alapján definiálták a típusokat. A pszeudonimia magyar irodalomban való megjelenését vizsgálta például Gulyás Pál,¹¹ Kálmán Béla,¹² legutóbb pedig Németh Zoltán foglalkozott a témával behatóbban.¹³ Megállapításaikat összegezve azt egyértelműen ki lehet jelteni, hogy minden szerző valamilyen cél érdekében veszi fel „nyelvi maszkját”: mindig egy adott szándék is rejtőzik az álarc mögött, nemcsak a szerző maga. Ennek a vizsgálata érdekében értelmezésfüggő: az elemző által feltételezett szerzői intenció

⁹ Gérard GENETTE, *A szerzői név*, Helikon 1992/3–4, 523–535.

¹⁰ Brian MCHALE, *A Poet May Not Exist = The Faces of Anonymity. Anonymous and Pseudonymous Publication from the Sixteenth to the Twentieth Century*, szerk. Robert J. GRIFFIN, New York, Palgrave Macmillan, 2013, 233–252.

¹¹ Ő alkotta meg a *Magyar írói álnév lexikon. A magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei* című könyvet, amelynek előzménye többek között Porzolt Kálmán *Magyar írói álnevek* című munkája – ez azonban mára már erősen elavult. A *Pallas Nagy Lexikona* Pozsolt Kálmán adatait használta fel. Székely Dávid *Magyar írók álneveiről* című könyvéről Gulyás Pál igen elmarasztalóan nyilatkozik: „Sem forrásokra nem hivatkozik, sem az álnevek használatának időpontját, sem pedig lelőhelyét nem adja meg s így tekintettel a meglehetősen gyakori homonym álnevekre, feloldásainak gyakorlati alkalmazása nem mindig könnyű, sokszor pedig egyenest lehetetlen.” (GULYÁS Pál, *Az írói álnevekről*, Irodalomtörténet 1941/4, 11.)

¹² KÁLMÁN Béla, *Az álnév*, Alföld 1962/1, 141–145.

¹³ Németh Zoltán pszeudonimia témájában íródott önálló könyve (NÉMETH Zoltán, *Álnév és maszk*, Eger, EFK Líceum Kiadó, 2013) mellett számos tanulmányt és cikket publikált a kérdéskörben: Uő., *Szerzői név és maszk a magyar posztmodern irodalomban*, Alföld 2009/9, 78–84.; Uő., *Maszkok. Álnév és néotelenség az irodalomban*, Palócföld 2013/4, 42–55.; Uő., *Név, álnév, hatalom = A nevek szemiotikája*, szerk. BAUKO János–BENYOVSZKY Krisztián, Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, 2014.; Uő., *Az álnév mint álnév*, Irodalmi Szemle 2014/8, 12–25.

soha nem lesz biztos tény, így az szükségszerűen problematikus,¹⁴ ugyanakkor mutatja, hogy az álnév megléte olvasói aktivitást igényel¹⁵ – már amennyiben az olvasó kíváncsi a „valódi szerzőre”. Ennek a kíváncsiságnak és felfedésre való hajlamnak az irányítása is tartozhat a(z) álnevet viselő) szerző hatalma alá: Brian McHale elkülönítése alapján¹⁶ létezik olyan álnévviselés, ahol a szerzőnek soha nem áll(t) szándékában felfedni valódi nevét, így az olvasó sem feltétlenül várja a szövegek szerzőjétől jogilag hiteles, anyakönyvezett nevének leleplezését („valódi hamisítás” [genuine-hoax]). Azonban számos olyan álnév-viselési gyakorlatot ismerünk, ahol a szerzőnek kifejezett célja, hogy a „hamisításra” az általa ítélt legmegfelelőbb időpontban fény derüljön: ez tehát egy jól átgondolt, tudatos marketinggel felépített, a titok és a beteljesedés ígéretével játszó¹⁷ „rosszindulatú átverés” [trap-hoax]. Ez utóbbi esetben a szerző tudatosan, „professzionálisan” ösztönzi kíváncsiságra olvasóit, vagyis szándékában áll irányítani szövegeinek befogadását.¹⁸ A McHale szerinti megkülönböztetés harmadik álnév-viselési típusa a „játékos hamisítás” [mock-hoax], amely leggyakrabban ideiglenes, tehát az adott szerző csak egy adott életszakaszában vagy bizonyos helyzetekben használja ezt az álnevet, és nem célja a „nagy leleplez(őd)és”. Az álnév használatának oka ebben az esetben elsősorban esztétikai, a szöveg értelmezéséhez szorosan hozzátartozó elem. E típusba sorolható Jókai legismertebb álneve, a Ka-

¹⁴ Vö. „A szemantikai és poétikai szerepű jelentésképző eljárások esetében a szöveg és a kötet két szinten válik olvashatóvá: a szerzői szándék mentén és attól függetlenül. A szerzői szándék értelmezése természetesen csak az egyik lehetséges olvasat, de mindenképpen legitim olvasat, különösen, ha a jelentésképző akarat explicit módon, az előszóban, lábjegyzetben vagy más módon deklaráltan is megjelenik.” HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Az intencionáltság szintjei a szerzői és kiadói kötetekben = A látható könyv. Tanulmányok az irodalmi medialitás köréből*, szerk. HÁSZ-FEHÉR Katalin, Szeged, Tiszatáj, 58.

¹⁵ „[...] a név és az álnév közötti különbség az álnév alá vont alkotások megkomponálásba rejtett szerzői szándék visszakeresésének vágyát is megjeleníti, és ezáltal az olvasói aktivitás egyik kiváltójává válik.” NÉMETH, *Az álnév mint álnév*, 13.

¹⁶ MCHALE, *i. m.*, 236.

¹⁷ NÉMETH, *i. m.*, 24.

¹⁸ Vö. „Spiegelmann Laura és blogja, Centauri és honlapja, Petrence Sándor és mások az új média eszközeivel, illetve rendkívül tudatos marketinggel hozták létre önmagukat – megosztva az álnévvel kapcsolatos híreket, kötetekről szóló kritikákat, illetve Petrence Sándor esetében magára az álnév lelepleződésére is felhívva a figyelmet.” NÉMETH, *uo.*

kas Márton is. Michel Foucault a *Mi a szerző?* című esszéjében mutat rá arra, hogy egy adott kultúrában a szerzői név nem csupán tiszta és egyszerű referencia, hanem bizonyos szempontból a leírás megfelelője, amit meghatározott státus illet meg.¹⁹ Jókai szerzői nevétől, státusától és az általa megteremtett diskurzustól alapjaiban különbözik a Kakas Márton-diskurzus, annak stílusa és befogadási módja, létrejöttének egyik oka tehát éppen az, hogy a két diskurzusra két külön szövegüniverzumként lehessen tekinteni.

Mielőtt rátérnék a konkrét szövegek elemzésére, érdemesnek tartom Jókai álnévhasználatait az alapján is jellemezni, hogy Genette és Németh Zoltán milyen szempontok szerint vizsgálják az eltérő típusokat. A francia teoretikus elkülönít „egyszerű pszeudonimitást”, mint ami Molière-re (eredeti neve: Jean-Baptiste Poquelin) vagy Stendhalra (eredeti neve: Marie-Henri Beyle) jellemző.²⁰ Ez végül kétnevűségbe, „dionimitásba” torkollik (amely a „polionimitás” legegyszerűbb formája, hiszen csak két nevet használ a szerző). Ezzel szembeállítható a „polipszeudonimitás”: amikor a szerző több különböző álnéven publikál. Valamint létezik még „valódi polipszeudonimitás” is, amikor „egy író *csak* különféle álneveken jelenik meg”,²¹ eredeti, anyakönyvezett nevén soha nem publikál. Nehéz lenne egyértelműen megállapítani, hogy Jókai melyik kategóriába tartozik: első megközelítésre biztosan azt állítanánk, az egyszerű „polipszeudonimitás” jellemző rá, hiszen eredeti nevén is publikált, nem csak álnevein. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy Jókai születési neve Jókay Móric. Márpedig „álnév minden olyan név, amely egészében vagy *egy részében* eltér a szerző törvényes polgári nevétől, továbbá minden olyan szó, betűcsoport vagy jelvény, melyet a szerzők polgári vezeték- és keresztnévük helyett írásaik jelzésére felhasználnak. A szó legtágabb értelmében tehát már akkor is álnévvel van dolgunk, amikor a szerző vezetékneve helyett nemesi előnevét (...) vagy vezetéknevét nem jogosított régies formában (...) vagy pedig *önkéntesen választott keresztnév*

¹⁹ „A szerzői név a szövegek között is kapcsolatot létesít [...] az a diskurzus, amely egy szerző nevét viseli, amelyről elmondhatjuk, hogy »ez és ez írta«, »ez a valaki a szerzője«, nem csupán közönséges és közömbös, elszálló, elfogyasztható és elfelejthető szavakból áll – olyan beszéd ez, amelyet egy adott kultúrában meghatározott befogadási mód, meghatározott státus illet meg.” Michel FOUCAULT, *Mi a szerző?* = Uő., *Nyelv a végtelenhez*, Debrecen, Latin betűk, 1999, 29–30.

²⁰ GENETTE, *i. m.*, 529–535.

²¹ Uő., 533. [Kiemelés tőlem – K. A. K.]

kíséretében (...) használja.”²² Az idézett Gulyás Pál-megállapítással ellentétben Jókai nem régiesítette, „nemesítette” vezetéknevét, éppen ellenkezőleg: a nemesi „y”-t hagyta el a forradalom során, hogy ezzel a nyilvános aktussal is kifejezze politikai nézeteit, valamint a Móric keresztnevet rövidítette Móra. Így tehát, ha teljes szigorúsággal nézzük Jókai Mór névhasználatait, „valódi polipszeudonimitást” figyelhetünk meg – eltekintve attól a néhány novellától és verstől, amelyet pályakezdőként még Jókay néven közölt. A Társalkodó című folyóiratban ráadásul félre is szedték keresztnevének kezdőbetűjét, Jókay M. helyett így közölték fiatalkori versét: „Révkomáromban egy szegény tébolyodottra, ki házrul házra járva teng, következő verseket irt egy ugyan ottani 9 esztendős fiúcska (Jókay N.).”²³ Genette azt is kiemeli, hogy „a különféle aláírásokat lehet egyidejűleg (vagy pontosabban, váltogatva) használni”:²⁴ ez figyelhető meg a Nagy Tükör, a Kakas Márton albuma, majd ezek utódja, az Üstökös, illetve a Vasárnapi Ujság hasábjain, amikor felváltva alkalmazza a Kakas Márton, a Tallérossy Zebulon és ezeknél ritkábban a „politikus csizmadia” álneveket.

Németh Zoltán *Az álnév mint álnév* című tanulmányában a pszeudonimia jelenségének Genette-étől eltérő szempontú megkülönböztetését olvashatjuk. Nála a két leggyakoribb eset a „kényszerű álnevek”, amelyek a szerző akarata ellenére jöttek létre (mint amilyen a Sajó álnév, amely egy hátrányos helyzetből adódóan alakult ki, de ilyen kényszerű helyzetek még: álnév mint a politikai hatalmi erőszak eredménye; álnév mint a szellemírás, más néven a „ghost-writing” vagy az „irodalmi néger” jelenségének következménye²⁵; álnév mint a kisebbségi helyzet kö-

²² GULYÁS Pál, *i. m.*, 153. [Kiemelés tőlem – K. A. K.]

²³ Társalkodó 1834. július 6., 288.

²⁴ GENETTE, *i. m.*, uo.

²⁵ Ennek egy formáját maga Jókai is megírta az *Egy ember, aki mindent tud* című kisregényében: Rengeteghy Ottó gróf „irodalmi néger” fogad magának, hogy világkörüli utazásait megszövegezze és egy albumban kiadja. Az újságíró, Bojtorján teljesíti is a felkérést, azonban a kritika hamar felfedezi, hogy az albumot nem a gróf írta, akinek a neve alatt megjelent, hanem az újságíró. Arra azonban már nem derítenek fényt, hogy a gróf szellemírót fogadott magának, és valóban saját élményei szerepelnek a könyvben, hanem egyszerűen eltörlik a föld színéről Rengeteghy személyét – mintha soha nem is utazott, soha nem is létezett volna. Ezáltal Jókai azt ábrázolja, szerinte hogyan gondolkodott az akkori kritika: az álnevet le kell leplezni, és meg kell nevezni a valódi szerzőt ahhoz, hogy teljességében lehessen interpretálni a szöveget. Ebben az olvasatban még nagyobb jelentőséget nyer, hogy ő előszeretettel használta különbö-

vetkezménye; álnév mint nemi kényszer; álnév mint társadalmi bizonytalanság; álnév mint szerkesztői döntés²⁶), illetve a „szerző aktív közreműködésével létrejött álnevek”.²⁷ Brian McHale csak azokat a helyzeteket vizsgálja, amelyek a Németh-szerinti második típuson belül találhatóak. A három fent említett „nyelvi maszk” viselése tehát így írható le a legpontosabban: a szerző aktív közreműködésével létrejött polipszeudonim-álnevek, amelyek „játékos hamisítások”, vagyis esztétikai céllal megalkotott, értelmezésre szoruló, olvasó aktivitást igénylő paratextusok.

Kakas Márton-szövegek

A szövegkorpusz, amelyet elemzés alá vonok, 23 elbeszélésből áll:²⁸ azokból a Kakas Márton-szövegekből, amelyek az *Életemből*²⁹ című kötetben olvashatók. Azért választottam ki éppen ezeket a novellákat, mert korábbi kutatásom során Jókai Mór önreprezentációs munkásságával foglalkoztam, amelynek ha nem is a legjelentősebb, de leginkább reprezentatív részét az *Életemből* című elbeszéléskötet szövegei teszik ki. Ennek a kötetnek nemcsak a címe, de a tartalma és az összetétele is azt mutatja, hogy

zó álneveit. Vö. HANSÁGI Ágnes, *A magyar Bouvard és Pécuchet. Egy ember, aki mindent tud? = „...Író leszek, semmi más...”*. Irodalmi élet, irodalmiság és öntükröző eljárások a Jókai-szövegekben, szerk. HANSÁGI Ágnes–HERMANN Zoltán, Balatonfüred Városért Közalapítvány, Balatonfüred, 2015 (Tempevölgy Könyvek 19), 217–219.

²⁶ NÉMETH, *Az álnév mint álnév*, 14.

²⁷ *Uo.*, 19.

²⁸ Cím szerint: *Népszokások a magyar színészek országából; Amíg a termő rügyből körte lesz; Tekintetes koldusné asszonyosság; Minta színbírálat vagy „ez az út a halhatatlanságra”; Kiliameron; Mikor ebédre hívsz valakit, megmondd, hogy hová?; Melyik hát a jobbik?; Ellentétek; Ez előtt; A koldus veréb; Töredelmes vallomás; Ki hát az a Kakas Márton?; Kakas Márton arcképcsarnoka; Kakas Márton levele saját magához; Liszt Ferenc hangversenye; Boka Károly hegedűje; A prenumeráció különféle stádiumai; Egy fiatal naptárszerkesztőhöz; Kakas Márton a pokolban; Kakas Márton a műtárlatban; Az örök béke! vagy miket fogunk olvasni az európai hírlapokban 1959-ben a midőn száz esztendeig nem volt már háború; A száműzött „Z”; Kakas Márton válogatott levelei a Vasárnapi Újság szerkesztőségéhez.*

²⁹ JÓKAI Mór, *Életemből. Igaz történetek. Örök emlékek. Humor. Utleírás*, 3 köt., Budapest, Ráth, 1886–1887; további kiadásai: Ráth, 1893, Révai, 1898, Révai, 1904, Révai, 1907, Révai, 1911, Révai, 1932, Unikornis, 1997, Mercator Stúdió, 2006. A novellákra való hivatkozásnál a második, 1898-as kötetet vettem igénybe.

önéletírói szándékkal válogatta bele a novellákat Jókai. Két elbeszélés kivételével az összes Kakas Márton-szöveg a kötet *Humor* ciklusában szerepel, ezáltal egy szerzői (illetve szerkesztői, kiadói) instrukció is vezeti az olvasót az interpretációban: az előző ciklusokhoz viszonyítva ugyanis nem akarja azt a látszatot kelteni, hogy referenciális vagy autobiografikus elbeszélések vannak benne, a hangsúly itt egyértelműen és szinte kizárólag a humorra helyeződik át. Az *Életemből* első ciklusa cím nélküli, azonban abban található a legnagyobb arányban autobiografikus, referencialitáson alapuló szöveg. A következő két ciklus címe *Igaz történetek* és *Örök emlékek*. Az előbbi kategóriában paradox módon épphogy a legtöbb fikciós elbeszélés szerepel (amelyeknek ezzel a cikluscímmel valóságillúziót kölcsönöz), míg az utóbbiban főleg visszaemlékezések, tudósítások, portrék, illetve nekrológok kapnak helyet.

Nem tartom meglepőnek, sőt egyenesen indokoltnak látom azt, hogy Jókai egy *Humor* ciklust is kialakított az önéletírói szándékkal létrehozott könyvében, figyelembe véve többek között, hogy *A magyar néphumorról* című akadémiai székfoglaló beszédében a népdalokkal egyenértékű művészi teljesítménynek ítéli a népi adomákat,³⁰ valamint ugyanebben a szövegben írja, hogy saját bevallása szerint az adomagyűjtést tartja pályája egyik legnagyobb érdemének. Már „kecskeméti diák korában saját rajzaival illusztrált humorisztikus folyóiratot ad[ott] ki,”³¹ és Jókai volt az, aki az első hosszú évekig működő illusztrált élclapot, az *Üstököst* megalapította. Ennek a ciklusnak a tartalma véleményem szerint ugyanúgy jellemzi életét és világszemléletét, mint a referencialitáson alapuló szövegek, a közelmúltról való tudósításokkal és emlékiratokkal teli blokkok. Ugyanakkor a kötet összeállításánál során a sokszínűség és a változatosság elvét is követte, mint oly sok más novelláskötetében – ahogyan például a *Dekameronnál*, amelyről Szajbély Mihály állapította meg, hogy nem beszélhetünk ugyan kerettörténetről, mint az eredeti Boccaccio-műnél, amelytől a címet kölcsönözte Jókai, de „jellegük szerint csoportosította novelláit (...). Az olvasók számára így mindjárt világossá válhatott, hogy

³⁰ „Érezte már a Kisfaludy-társaság a nép teremtő lelkének fontosságát irodalmunkra nézve, a midőn elrendelék, hogy a hazában divatozó népdalok összegyűjtessenek. [...] Hasonló fontossággal bírnak ránk nézve a népi adomái. Semmi népleírás oly jól nem rajzolja egy nemzet életét, jellemét, uralkodó eszméit, mint a hogy képes az önmagát rajzolni – adomáiban.” JÓKAI MÓR, *A magyar néphumorról* = *Uő, Életemből. Igaz történetek. Örök emlékek. Humor. Utleírás.*, 1., Budapest, Révai, 1898 (*Összes Művei* 46), 321.

³¹ MIKLÓSSY, *i. m.*, 957.

mennyire sokrétű és változatos gyűjteménynek juthatnak birtokába.”³² A jellegük szerint való csoportosítás, vagyis a ciklusokba rendezés teszi egyértelművé az olvasók számára az *Életemből* befogadása során is, hogy az egyes szövegekhez milyen olvasási kódot működtessenek.

Az első Kakas Márton-szöveg (*Népszokások a magyar színészek országából*), amely az *Életemből* című kötetben olvasható, eltér a többitől. Nemcsak abban, hogy nem a *Humor* ciklusban szerepel, hanem abban is, hogy semmi jel nem utal arra, hogy Kakas Márton-szövegnek íródott volna. Ami nem meglepő, hiszen a *Népszokások...* eredetileg Jókai Mór név alatt jelent meg a Vasárnapi Ujságban,³³ ráadásul nem is a Tárház című rovatban, amelyben a *Kakas Márton a színházban* című kolumna működött éveken keresztül, és amelynek egy szövege ebben a számban is megtalálható Öreg Kakas Márton aláírással.³⁴ A novella csak két évvel később, 1860-ban került be a *Kakas Márton tolltarajába*, egy kizárólag Kakas Márton-szövegekből álló válogatásba, amely aztán az utóéletét, későbbi olvasatát is megpecsételte. (Hasonló sorsra jutott *A koldus veréb*³⁵ című elbeszélés is, amely szintén Jókai Mór néven jelent meg, és csak később, tematikus kötetbe kerülése után interpretálódott Kakas Márton-szöveggént.) A *Népszokások...* műfaja nem adoma vagy tárcanovella, mint sok más Kakas Márton-szövege, a hangvétele sem kifejezetten satirikus, sokkal inkább egy meghatározó társadalmi kör, a színházi világ (vagy ahogyan az elbeszélő nevezi, egy „kis republika”³⁶) belső struktúráját vázolja fel benne Jókai, végül pedig szembeállítja az irodalmi körrel, ahol „élünk, mint a széthullott kéve, kiki önmagának; három ember nem jön össze, a ki egymásnak, igaz barátja volna, s ha kiki önmagát nem szeretné nagyon, elmondhatná, hogy senki sem szereti. Mi nem szeretjük azt, a kinek jó dolga van köztünk; elfeledjük azt, a kinek rosszul megy a sorsa; a kisebb gyűlöli az erősebbet, a nagyobb megveti a gyöngét, építi a chinai falat minden osztály maga körül, s nem bocsát magához és nem közeledik; még az elhunyt dicsőbb pályatársak magasztalásában is kevesebb a hol-

³² SZAJBÉLY Mihály, *Lám megmondtam: perverzión. Csáth-olvasmányok Jókai Dekameronjában*, Tiszatáj 2014/5, 130.

³³ JÓKAI Mór, *Népszokások a magyar színészek országából*, Vasárnapi Ujság 1857. május 3., 146.

³⁴ ÖREG KAKAS MÁRTON, *Kakas Márton a színházban*, Vasárnapi Ujság 1857. május 3., 150.

³⁵ JÓKAI Mór, *A koldus veréb*, Vasárnapi Ujság 1856. február 3., 42.

³⁶ JÓKAI Mór, *Népszokások a magyar színészek országából = Életemből* 1., 112.

tak iránti kegyelet, mint az élőknek tett szemrehányás.”³⁷ Leginkább egy író társakhoz szóló „kiáltványnak” lehetne nevezni a szöveget, amely kifejezi szerzőjének vágyát az iránt, hogyan kellene az irodalmi körben egymással bánni, és a színészi világgal példázza, mi lenne az összefogás módja.

A 23 szöveg közül filológiai és narratológiai szempontból legizgalmasabb a *Ki hát az a Kakas Márton?* című elbeszélés, amely 1860-ban jelent meg először az *Üstökös* című folyóiratban három részletben³⁸ – ekkor azonban a Kakas Márton-álnév már négy éve létezett. Vagyis nem az élc-lapfigura megteremtése után rögtön keletkezett ez a szöveg, amelynek már a címe is előrevetíti „leleplező” tematikáját. A novella kiindulópontja ugyanis éppen az, hogy a felháborodott és évek óta tájékozatlan olvasóközönségnek – amely már roppant kíváncsi,³⁹ ki az a Kakas Márton és miért nem jelenik meg sehol személyesen, miért nem lehet őt felelősségre vonni – kezdi el Jókai mint szerkesztő annak a történetét elbeszélni, hogyan teremtődött meg⁴⁰ „házi szelleme”, akinek ő a „principálisává” vált. Fontos megjegyezni tehát, hogy nem olyan Kakas Márton-szöveg ez – ellentétben a többi általam tárgyalt írással –, ahol álnéven a szerző őt használja szócsőként, ahol ő a narrátor, hanem amelyben elbeszéli, leleplezi végre, hogyan és miért keletkezett ez a karakter. 1858-ban egyszer már írt egy hasonló „leleplező”-szöveget, amelynek egy részlete így szól:

Azon tisztelt többek nevében hozzám intézett felszólítására, hogy mondanám meg voltaképen: ki légyen az a Kakas Márton? ezen őszinte és kimerítő felvilágosítással szolgálhatok kegyednek: Kakas Mártont én igen jól ismerem és nagyon régóta: én magam tartottam őt a keresztvízre 1855-ben, június 3-án, a mikor született. Csodagyerek volt, mert szakállal és fogakkal jött a világra s születése első órájában már nekem kritikát írt a Vasárnapi Ujságba. Azóta is

³⁷ Uo., 115.

³⁸ JÓKAI MÓR, *Ki hát az a Kakas Márton?*, *Üstökös* 1860. január 21–február 4.

³⁹ Vö. „Jókai sokáig titkolván, hogy Kakas Márton álarca alatt ő maga rejtőzik, e néven közrebocsátott írásai már régen közkedveltek voltak, amikor szerzőjük kilétét a nagy közönség még mindig nem ismerte.” MORLIN Adorján, *i. m.*, 392.

⁴⁰ Vö. „...minden maszk megteremtése a szüléssel és a születéssel kapcsolatos: mintegy szűznemzéssel jön létre önmagából egy másik identitás. A világra segített maszk elválik teremtőjétől, s a megkettőződött identitás viszonyrendszerét hozza létre. Vagyis az identitás hasadtsága a maszk identitásának szerkesztésévé válik, belekomponálódik a róla való tudásba.” NÉMETH, *Maszkok. Álnév és névtelenség az irodalomban*, 42.

én neveltem és tápláltam s még most is házamnál tartom, s minden falatomat megosztom vele; s mikor magam kifáradok, akkor őt ültetem le, hogy dolgozzék tovább helyettem, a mi reám nézve nagy kényelem és könnyebbség.⁴¹

A teremtés részleteibe, amelyet itt csak tényként közöl a szerző, a *Ki hát az a Kakas Márton?* című elbeszélésben avatja be az olvasókat. Ez az elbeszélés ugyanakkor jó példája az általam tárgyalt írásokban többször is megfigyelhető jelenségnek, a „fikció önfeltárásának”: amikor egy szöveg hely a szerző által előzőleg teremtett valóságillúziót eltörli, visszavonja.⁴² Az 1858-as szövegben ugyanis az 1855-ös dátumot jelöli meg az élc-lapfigura keletkezésének, azonban pontosan tudjuk, hogy Kakas Márton első megjelenése a Vasárnapi Ujság felületén volt 1856-ban.⁴³

A narrátor a valóságillúzió megteremtése érdekében úgy igyekszik bemutatni Kakas Mártont, mint egy valóban létező személyt, aki a kiadóval szerződést köt,⁴⁴ aki a Nagy Tükör és az Üstökös tervét kieszeli,⁴⁵ valamint aki állítólag „apjának egyetlen fia, s ő keres az egész háznépre”⁴⁶ – amivel azt igyekszik elhitetni, hogy Kakas Márton egy családdal rendelkező személy:⁴⁷ olyan szerzőtárs, akire a „legnagyobb ostobaságokat”, amik az Üstökösben megjelentek, ráfoghathatja. Ugyanakkor fantasztikus elemekkel ruházza fel a figurát:

⁴¹ JÓKAI Mór, *Szerkesztői sub rosa*, Üstökös 1858. november 13., 104.

⁴² Vö. Wolfgang ISER, *A fiktív és az imaginárius*, Budapest, Osiris, 2001. Vö. HANSAI Ágnes, *Tárca – regény – nyilvánosság. Jókai Mór és a magyar tárcaregény kezdetei*, Budapest, Ráció, 2014, 141–142.

⁴³ MIKLÓSSY, *i. m.*, 963.

⁴⁴ „A harmadik színbírálát után Kakas Mártont szerződteté Heckenast barátom ezerkétszáz forint fizetésre.” JÓKAI Mór, *Ki hát az a Kakas Márton? = Életemből* 1., 432.

⁴⁵ „Egy óra alatt a spiritus familiáris készen volt a Nagy Tükör tervével.” *Uo.*, 433.; „– Próbáljunk újságot kiadni. [...] ez olyan lap lesz, a minek nem árt meg sem az árvíz, sem a jég, sem a diplomácia. Ez humorisztikus lap lesz. [...] A legnagyobb ostobaságokat én írom alá: neked semmi bajod vele.” *Uo.*, 433–434.

⁴⁶ *Uo.*, 435.

⁴⁷ Ezt korábban, 1859-es *Kakas Márton a pokolban* című szövegében is meglengette: „Azt álmodtam, hogy a pokolban voltam. Ott még nem jártam soha. »Jaj, Márton bácsi, mondja el milyen az a pokol?« (hallom hogy kiált felém mindenfelől az én sok apró gyermekem, akiket mesével tartok már – nem tudom – mióta?)” JÓKAI Mór, *Kakas Márton a pokolban = Életemből* 1., 345. – ugyanakkor „apró gyermekeit” olvasóközönségének is értelmezhetjük.

...a tinta beleszáradt a tollamba megint. A kalamárisomba akarom mártani, s íme különös meglepetésemre a tintatartóm tetején egy kis furcsa figurát látok ülni, a ki nem tartozott íróasztalom gnómjai közé. Egy *arasznyi emberke*, finom mókusprémes mentében, sarkantus csizmákkal a lábán, s *piros kakastaréjos fejjel*...⁴⁸

Ez a leírás az első és a későbbi illusztrációkban is mérvadóvá válik. A fantasztikus elemek jelenlétével támasztható alá leginkább az a megállapítás, hogy Jókai nem „rosszindulatú átveréssel” [trap-hoax] él, hanem „játékos átverést” [mock-hoax] működtet Kakas Márton szövegeiben, ezzel párhuzamosan pedig fontos jele mindez a „fikció önfeltárásának” is. Látszólag ugyanis egy olyan személyiséget teremt meg, akinek munkája és családja van, ugyanakkor külalakjának jellemzésével, az illusztrációs melléklettel és bizonyos „elszólásaival” egyértelművé válik, hogy az apró, taréjos karakter csupán egy adott célra létrehozott alteregó, álnév. Ilyen „elszólás” például, amikor arról beszél, hogy saját halálakor Kakas Mártont is magával viszi, addig azonban ott lesz mellette mint szerzőtársa,⁴⁹ illetve a következő mondat: „Egyébiránt ha személyesen kíván vele kegyed találkozni, az egy kissé bajos lesz, mert ő szobámat soha el nem hagyja; én pedig mindég egyedül vagyok.”⁵⁰

⁴⁸ JÓKAI Mór, *Ki hát az a Kakas Márton? = Életemből* 1., 430. [Kiemelés tőlem – K. A. K.]

⁴⁹ „Aztán még egyszer alázatosan engedelmet kérek, hogy a világon vagyok, majd egyszer ezt a hibámat is megjavítom, s akkor Kakas Mártont is elviszem magammal” *Uo.*, 435.

⁵⁰ JÓKAI Mór, *Szerkesztői sub rosa*, Üstökös 1858. november 13., 104.

A szöveg első megjelenésekor ez az illusztráció szerepelt az *Üstökösben*.⁵¹

A *Ki hát az a Kakas Márton?* című elbeszélést olvasva könnyen eszünkbe juthat Esti Kornél, főleg a novelláskötet első fejezete, amelyben megismerjük a karaktert: Kosztolányi elbeszélőjét ugyanúgy bajba sodorja és „elkomolytalanítja” jelenlétével Esti,⁵² mint Jókai elbeszélőjét Kakas Márton.⁵³ Még számos feltűnő hasonlóságot fel lehet fedezni a két karakter

⁵¹ *Üstökös* 1860. január 21., 19.

⁵² „Állandóan kisebb-nagyobb botrányokba kevert.”; „Az ilyen diákcsínyek hajdan szórakoztattak. Most, férfikorom kezdetén, inkább bosszantottak. Attól tartottam, hogy esetleg veszélyeztetik az én komolyságom is.”; „Fizettem érte. Sokat fizettem. Nemcsak pénzt. Becsületemmel is fizettem. Görbe szemmel néztek rám mindenütt.” KOSZTOLÁNYI Dezső, *Esti Kornél* (1933), kiad. TÓTH-CZIFRA Júlia-VERES András, Pozsony, Kalligram, 2011 (Kosztolányi Dezső Összes Művei), 9, 10, 20.

⁵³ „Jó idő óta, hol levélben, hol galléromnál ragadva, kérdezgetnek itt is amott is, hogy bizonyos Kakas Márton kilétéről és hollaktáról adnék tudósítást.”; „nekem csak az a dolgom volt, hogy a nyugtákat aláírjam s a pénzt elköltszem, és naponként két órát vegyek Keresztessynél a karddal való verekedésnek mesterségéből, mert a jámbor lidércz legalább ötven embert élet-halálra ellemen lázított ez ideig.” „Vettem észre, hogy régibb tudós barátaim nem akar-

között, például, hogy Kosztolányi elbeszélője lényegében ugyanúgy Esti korrektora,⁵⁴ mint Jókai elbeszélője Kakas Mártoné;⁵⁵ valamint hogy Estit is pont olyan dühödten keresik olykor,⁵⁶ mint Kakas Mártont ebben az elbeszélésben.⁵⁷ Ugyanakkor nem lehet a két alteregót szorosán egymás mellett kezelni, hiszen Kakas Mártonnak „piaci” haszna, szerepe van: Jókai, a szerző-újságíró arra használja ezt az álnevet, hogy bizonyos aktuális témákról olyan modalitásban írhasson, ami saját nevének diskurzusába nem férnének bele – Esti Kornél elsősorban azonban irodalmi karakter.

A legtöbb általam tárgyalt elbeszélésben a narrátor minden kétséget kizáróan Kakas Mártonként jelöli meg önmagát. Azonban nemcsak a szövegben olvasható önmegjelölés,⁵⁸ az adott hetilapban való térbeli elhelyezkedés – a Vasárnapi Ujságban és az Üstökösben is rendszerint saját cikksorozataiban volt olvasható tőle szöveg⁵⁹ – és az aláírás paratextusá-

nak rám ismerni, kiknek derogál ez a kompánia.” JÓKAI MÓR, *Ki hát az a Kakas Márton? = Életemből 1.*, 428–443.

⁵⁴ „– Az a baj – panaszkodott –, hogy unom, kimondhatatlanul unom a betűket és a mondatokat. Az ember irkál-firkál, s végül azt látja, hogy mindig ugyanazok a szavak ismétlődnek. Csupa: nem, de, hogy, inkább, azért. Ez őrlítő. – Ezt én majd elintézem. Elég, ha beszélsz.” KOSZTOLÁNYI, *i. m.*, 27.

⁵⁵ „Kakas Márton mindennek az oka; ő hiábavalóskodik itten, én magam csak a korrektúrát viszem a lapnál.” JÓKAI MÓR, *Ki hát az a Kakas Márton? = Életemből 1.*, 435.

⁵⁶ „– Hol az a pimasz? – rontott be diákszobámba egy éjjel. – Hol rejtegeted? Hová bújtattad?” KOSZTOLÁNYI, *i. m.*, 15.

⁵⁷ Ld. 53. lábjegyzet.

⁵⁸ Mint például: „– Kakas Mártonhoz van szerencsém? – Nem nagy szerencse. Hanem instálom, tessék belépni innen az ajtóból, mert fűtetek.” JÓKAI MÓR, *Tekintetes koldusné asszonyosság = Életemből 1.*, 345.; „Érdemes munkatársunk, Kakas Mártontól e cím alatt ezer novellából álló gyűjtemény kezdetik meg, mely mind ilyen rövidke lesznek.” JÓKAI MÓR, *Kiliameron = Életemből 1.*, 403.; „Tekintetes szerkesztő úr! Az én nevem Kakas Márton. Ezt azért bocsátom legeslegelőre, hogy egyszerre mindenki hevenyében elmondhassa rá a maga megjegyzéseit, élczeit és mókáit s többet ne bajoskodjunk vele.” JÓKAI MÓR, *Kakas Márton válogatott levelei = Életemből 2.*, 380. stb.

⁵⁹ „Az Üstökös legfontosabb, az aktualitáshoz leginkább simuló közlendőjét az egyes számok élén olvasható Kakas Márton-versek alkotják. Vezércikkek ezek a humor nyelvén, és sokszor a humortól is menten egy humorisztikusnak kreált figura védelmet nyújtó köpenyét kölcsönözve. Kakas Márton szülőházája a Vasárnapi Ujság. Itt tűnik fel 1856-ban rövidesen nagy népszerűsége jutó rozataiban: *Kakas Márton a színházban, Kakas Márton a műtárlaton, Kakas Márton*

ból ismerhetünk rá egy-egy Kakas Márton-szövegre: ezek többnyire gúnyoros társadalomkritikák, leleplező, parodisztikus hangvételű tárcanovellák, politikai és kulturális eseményekre reflektáló, karikatúraszerű elbeszélések (illetve versek, amelyekre azonban most nem térek ki). Sokszor a példázatok okító szándékát fedezhetjük fel bennük: ilyen többek között a *Tekintetes koldusné asszonyosság*, amely arra mutat rá, hogy az úgynevezett „tekintetes urak és asszonyok” milyen módokon koldulnak a becsületesen dolgozó polgároktól, valamint a *Melyik hát a jobbik?* című szöveg, amelyben két unokaöcs közül kell eldöntenie a nagybácsinak, hogy erkölcsileg melyik áll feljebb: a tékozló fiú, aki mindig kölcsönkér tőle, vagy a kuruzsló fiú, aki a kölcsönkért pénzt megkétszerezi. De olyan humoros elbeszélések is származnak Kakas Márton tollából, amelyek különféle aktuális témákra reagálva szatirikus hangnemben igyekeznek szórakoztatást nyújtani az olvasóközönségnek: ilyen például a *Minta színbírálóat vagy „ez az út a halhatatlanságra”*, amelyben gúnyosan és leleplezően ír a színész-kritikus viszályokról; a *Kiliameron* négy darabja, amelyek a Nagy Tükörben megjelent ezer rövid novellából álló gyűjtemény kezdő szövegei; a *Mikor ebédre hívsz valakit, megmondd, hogy hová?* című rövid adoma; *A prenumeráció különféle stádiumai*, amelyben az előfizetés hagyományáról ír, illetve annak különböző korszakairól; az *Egy fiatal naptárszerkesztőhöz*, amely tartalmát tekintve leginkább az előbbi szövegre emlékeztet, de talán még gúnyosabb, okítóbb⁶⁰ a hangneme; a szerkesztői munkát parodizáló *Kakas Márton a pokolban* című elbeszélés; a *Kakas Márton a műtárlatban* című szöveg, amelyben eltér megszokott szerepétől (színikritikus) és festményekről kezd el kritikát írni, illetve *Az örök béke! vagy miket fogunk olvasni az európai hírlapokban 1959-ben a midőn száz esztendeig nem volt már háború* című igen elgondolkodtató, ugyanakkor elsősorban szintén a humort előtérbe állító szöveg. Egy olyan (anti-)utópiát fest le ebben, amelyben a száz éve tartó világbéke következményeként túl nagy a népsűrűség, és az elbeszélő elképzeli, hogy a különböző nemzetek milyen bizarr módszerekkel próbálják ezt kontrollálni, kezelni – ritkítani. A *Kakas Márton arczképcsarnokában pályatársairól* ír, a *Kakas Márton levele*

imitt-amott.” MIKLÓSSY, i. m., 943.; Emellett a *Kakas Márton emléklapjairól* című (az Üstökös lapszámainak végén elhelyezkedő) rovatban olvashatunk tőle szöveget.

⁶⁰ „Mínthogy azonban látom, hogy ön még fiatal ember és sok oktatásra van szüksége, elmondom önnek azon technikai titkokat, mik az újabbkori irodalmi ipar mezejét felvirágoztatták.” JÓKAI Mór, *Egy fiatal naptárszerkesztőhöz = Életemből* 2., 339.

saját magához pedig már címében előrevetíti, hogy az álnév létrehozása által már megkettőződött szerzői identitás még tovább töredezik – Kakas Márton „kedves öcsém” megszólítással szól Kakas Mártonhoz. Ezen a ponton ahhoz a „párbeszédés narrációhoz” kerül közel a szöveg, amely „radikális megváltozást feltételez egy korábbi és egy jelenlegi én között.”⁶¹ Ugyanakkor komolyabb, személyesebb hangvételi Kakas Márton-szövegeket is bevalogatott az *Életemből* kötetbe Jókai: ilyen például (az eredetileg a *Kakas Márton a színházban rovatban* szereplő) *Liszt Ferencz hangversenye* című írás, amelyben a koncertélmény leírása nem akar parodisztikus lenni, ehelyett inkább költői a hangvétele, kifejezve ezzel a zeneszerző iránti tiszteletét – Kakas Mártonként is.⁶²

A legelső Kakas Márton-szöveg 1856. június 1-jén jelent meg *Kakas Márton válogatott levelei a Vasárnapi Ujsághoz* címmel – érdekes módon azonban ez a *Humor* ciklus legutolsó és nem legelső darabja.⁶³ Itt mutatkozik be és „szerződik le” színbírálónak a szerkesztőségbe Kakas Márton. A narrátor egy játékos „kiszólás” keretében az álnév használóját, a szerzőt viszi színre, aki évtizedekkel később fikcionális önéletrajzi regényében, *A tengerszemű hölgyben* külön anekdotában emeli ki, milyen következményei voltak annak, hogy írói pályafutásának elején Szilágyi Lilla színészi tehetségét felmagasztalta, csak mert beleszeretett a színésznőbe.⁶⁴ Kakas Márton itt önmagát ellentétbe állítja „teremtőjével”, Jókaiival

⁶¹ Sidonie SMITH–Julia WATSON, *Reading Autobiography: A Guide for Interpreting Life Narratives*, Minneapolis, London, Minnesota UP, 2001, 192.

⁶² „Ott láttam őt ülni a nagy koszorúzápor között, a vershófuvatagban, mint egy ezeregyéjszakai bűvészt, halvány orcájával, mit hosszú hajzata beárnyal. Mit tudom én, milyenek voltak a koszorúk és a versek? én csak őt láttam és azontúl nem bírtam szemeimet levenni róla. A nagy földi lárma, emberi kiabálás után, mellyel a közönség magát a nagy bűbáj ellen biztosítani törekedett, a nagy mester egy intésére éjféle csendesség támadt. Annyira senkinek éreztem magamat, mint születésem előtt egy esztendővel. Most felnyíltak e hallgató szemek, a kéz egy halk intésére valami zengés támadt, valami olyan hang, a mit minden ember ért, pedig senki nyelvén sem beszél, látja, pedig alakja nincs: támadó hajnal, piros libegő felhőkkel, zöld bokrokon átvilágító napsugár, csengő hajnalharang, egyhangú csermely csörgése...” JÓKAI MÓR, *Liszt Ferencz hangversenye = Életemből 2.*, 327.

⁶³ Bár a későbbi kiadásokban már az *Útiképek* című útinapló is olvasható ez után.

⁶⁴ „Szilányi [!] Lillát magasztaltam fel Smike szerepében, azt írtam róla, hogy »szeretetreméltó csemete«. S fényes jövődöt jósoltam neki a művészi pályán.” JÓKAI MÓR, *A tengerszemű hölgy* (1890), kiad. SZEKERES László, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972 (Jókai Mór Összes Művei: Regények, 55), 48.

(természetesen nem az említett regénybeli imaginárius szerzővel, hiszen *A tengerszemű hölgy* 1890-ben jelent meg – sokkal inkább az ezt a látszólag igencsak meghatározó emléket őrizgető, itt is színre vitt szerzővel), és előre megígéri az olvasóknak, hogy „senkibe sem leszek szerelmes.”⁶⁵ A Nagy Tükör, a Kakas Márton Albuma és az Üstökös megalakulását követően is többször adott helyet egyes szövegeknek a Vasárnapi Ujság, saját rovatai voltak Kakas Mártonnak, többek között *Kakas Márton a színházban* és *Hogyan élünk?* címmel. Ebben a lapban jelent meg például 1863-ban az *Amíg a termő rügyből körte lesz* című elbeszélés is, amely a második olyan elbeszélés, amely nem a *Humor* ciklusban kapott helyet az *Életemből* című kötetben.

Bár néhány szöveg, mint a *Ki hát az a Kakas Márton?*, illetve a *Kakas Márton válogatott levelei a Vasárnapi Ujság szerkesztőségéhez* jelentősek a karakter bemutatásának és megismerésének szempontjából (előbbiben olvasható ugyanis a keletkezésére való „visszaemlékezés”, utóbbiban a karakter első megjelenése), mégis, majdhogynem véletlenszerűnek tartom, mely Kakas Márton-elbeszélések kaptak helyet az önéletírói céllal létrejött novelláskötetben. Ennek oka lehet többek között a hatalmas mennyiségű szöveg és az aközött válogató szerző bőségzavara. Azonban a cél ebben az esetben bizonyára nem is az volt, hogy a legrepresentatívabb vagy a leginkább sikerült Kakas Márton-szövegek egy gyűjteményben szerepeljenek – hiszen Jókai arra több külön kötetet is összeállított, kizárólag Kakas Márton-szövegekből⁶⁶ –, hanem hogy humorának minél több oldalát mutassa meg az olvasóknak önéletírói kötetének erre szolgáló ciklusában.

⁶⁵ JÓKAI Mór, *Kakas Márton levelei a Vasárnapi Ujság szerkesztőségéhez = Életemből* 2., 381.

⁶⁶ JÓKAI Mór, *Kakas Márton naptára. Okos emberek számára való kalendárium*, Pest, Landerer és Heckenast, 1859–1864; Uő., *Kakas Márton tolltaraja. Kiválogatott versei, levelei és apróbb elbeszéléseiből*, Pest, Heckenast Gusztáv, 1860; Uő., *Kakas Márton politikai költeményei*, Pest, Emich Gusztáv, 1862; illetve a *Kakas Márton tolltaraja* új címkidadásban is megjelent: Uő., *Kakas Márton humorisztikus levelei*, Pest, Heckenast Gusztáv, 1971.

Utóélet

Kakas Márton alakjának utóélete nem merül ki csupán abban, hogy külön gyűjteményes kötetekbe és az *Életemből* című elbeszélés-válogatásba egyes szövegek bekerültek. Az álnév, amelynek kialakult a saját – Jókaiétól nem független, ugyanakkor eltérő – diskurzusa, több róla elnevezett folyóiratban is tovább élt – immár természetesen nem Jókai alteregójaként, hanem újra élclapfiguraként, egyfajta „brand”-ként. Rákosi Viktor (Sipulusz álnéven) 1894-ben saját élclapot indított Kakas Márton címmel, amely 1914-ig működött. Továbbá „1936-ban Akronban a Kakas Márton Lapja, sőt egy osztrák, az 1861-ben, Bécsben induló Kikeriki, a császárváros egyik legjobb vicclapja”⁶⁷ is a figura utóéletéhez sorolható. Ezek a vállalkozások Kakas Márton évtizedekig tartó népszerűségét mutatják. A Rákosi által indított lap első számában megjelent rövid történet szerint, amikor a szerkesztő elment hozzá engedélyt kérni, hogy régi álnevének címén folyóiratot indíthasson, maga Jókai is rácsodálkozott a figura tartós népszerűségére.⁶⁸ Rákosi Viktor engedélykérése és ennek elbeszélése az első számban nemcsak jogi és morális szempontból jelentőségteljes aktus, de példázza azt a foucault-i elméletet is, miszerint „a szerző (...) nem csupán egy könyv szerzője lehet, hanem példának okául egy elméleté, egy tradícióé, egy diszciplínáé, amelyből aztán más szerzők és más könyvek indulhatnak ki majd. Egyetlen szóval azt mondhatnánk, hogy az ilyen szerzők »transzdiszkurzív pozíciót« foglalnak el.”⁶⁹ Ebben az esetben Jókai Mór foglalja el ezt a „transzdiszkurzív pozíciót”, hiszen a Kakas Márton-diskurzust nemcsak ő, de élclap-alapító „utódai” is bővítették, miután ő átengedte álnevét és megvált „házi szellemétől”.

⁶⁷ MIKLÓSSY, *i. m.*, 964.

⁶⁸ „Útközben előadtam e kérésemet. A költő rám nézett jóságos, szelid szemével, s szóla: – Hát ti, mai nemzedék, emlékeztek még a Kakas Mártonra? Átengedem, szívesen átengedem...” SIPULUSZ, *Jókai Mór és Kakas Márton*, Kakas Márton 1894. szeptember 30., 2.

⁶⁹ FOUCAULT, *i. m.*, 32.